

Невже Бог винен?

Рецензія на книгу Грегорі А. Бойда
*Невже Бог винен? Проблема зла:
як вийти за рамки легких відповідей**

Покоління людей, яке народилося у другій половині 20-го століття значну частину життя провело у мирі і очікуванні кращого життя. Розпад радянської імперії поставив людей у скрутне економічне положення, яке супроводжувалось іншими негараздами – безробіття, бідність, міграція та втрата життєвих орієнтирів. Проте розпад імперії мав і позитивні сторони. На теренах постра-

Федір Васильович Стрижачук, доктор філософських наук у богослов'ї, викладач Одеської богословської семінарії; автор книги «Ренесанс доктрини про Трійцю в богослов'ї XX століття». (Одеса, Україна) ORCID: 0000-0002-3644-9382.

*) Грегори А. Бойд. *Неужели Бог виноват? Проблема зла: как выйти за рамки легких ответов*. – Киев: Книгоноша, 2016. – 232 с. (мова російська) ISBN 978-617-7248-37-7

дяньського простору виникли національні держави. Руйнація тоталітарної ідеології і системи мав ефект визволення і звільнення. Духовний та світоглядний вакуум, який утворився після падіння тоталітарної комуністичної ідеології почав заповнюватись здоровою духовністю.

Початок війни з Росією в 2014 сколихнув українське суспільство, яке звикло хоч і не до достатку, однак до мирного життя. Проте через короткий час війну в Україні почали сприймати як локальний конфлікт, який можна врегулювати. Повномасштабне вторгнення в 2022 році знову застало українське суспільство зненацька, люди були шоковані та налякані. Темрява зла закрила життєвій обрій з повною силою. Проблема зла як богословська проблема набула особливої актуальності як в церкві так і в суспільстві.

Книга американського богослова Грега Бойда була написана в 2003 р., а перекладена російською мовою в 2016. Проте цією рецензією автор має намір привернути увагу українців до цієї книги, тому що вона розглядає питання, які турбують віруючих в Україні сьогодні, в 2024 році. Сама назва книги вже є промовистою: *Невже Бог винний? Проблема зла: як вийти за межі легких відповідей*. Вже у вступі (ст. 7) автор оповідає драматичну і трагічну історію Мелані, жінки яка втратила довгоочікувану дитину при родах. Слід зауважити, що це характерний авторський прийом Г. Бойда, починати книгу з історії, яку зазвичай адаптує з своєї практики пасторського консультування.^[1] Мелані пізно вийшла заміж і народження дитини було її завітним бажанням, проте лікарі давали невтішний прогноз – вона скоріше всього не буде мати дітей. Однак подружжя та їх близькі ревно молились і Мелані завагітніла. Ця подія була сприйнята як чудо-відповідь на їх молитви, проте при родах дитина померла. Це стало великою трагедією для Мелані і її чоловіка. Вона не може більше мати дітей. Вона розчарована, розбита і ображена на Бога. Її вчитель недільної школи у церкві сказав, що така воля Божа і у цьому є задум Божий її на добро. Мелані не може зрозуміти в чому може бути це добро, ображається на Бога, проте витісняє цей гнів.

Грег Бойд вважає, що страждання Мелані обтяжуються і вона не може мати «пристрасних» (саме це слово використовує Бойд) відносин з Богом через богослов'я, яке вона та її церква сповідує. Це неправильне богослов'я він називає «богослов'ям детального божественного плану».

Другий розділ книги (ст. 40-63) присвячений викладу та критиці світогляду та богослов'я «детального плану». Хоча ідея «детального плану» більше всього характеризує кальвінізм, Г. Бойд не акцентує

^[1] Грег А. Бойд вже написав більше 20 книжок. На російську мову є переклади двох книг: *Бог возможного* (Київ: ТОВ Книгоноша, 2014) і *Письма скептику* (Посох, 2017).

свою критику лише на ньому. Він дає широке визначення цьому світогляду: «все у світовій історії, прямо або непрямо слідує детальному божественному плану». Він вважає, що такий світогляд проник в церкву вже з часів Августина, і в богослов'ї є як «жорсткі» форми «детального плану», коли Бог «наперед визначає все», та «м'які» форми, коли Бог одні події визначає, а інші події допускає, проте всі події відбуваються згідно Його волі. Тут автор приводить окремі біблійні тексти, які використовують прибічники «детального плану», а також показує як цей світогляд розвивався в історії Церкви і виявляє себе в богослов'ї (в основному Августина і Кальвіна), поклонінні і християнській поезії.

Г. Бойд пояснює як «світогляд детального плану» відповідає на запитання про існування зла і людського горя (на ст. 46-49). Ця відповідь зводиться до твердження, що будь яке людське горе є «частиною справедливого і доброго плану Бога», який людині потрібно прийняти (ст. 48). На наступних сторінках цього розділу (ст. 49-57) Г. Бойд вже вступає в полеміку з цим світоглядом, виходячи з христологічного центру свого богослов'я, про який він заявив ще на початку книги: «Всі наші роздуми про Бога, про нас і про світ мають бути зосереджені виключно на Христі». Для Бойда саме Христос є найточнішим і найповнішим виразом характеру Бога і Його волі. Ця ідея основана на Біблії і традиції християнського богослов'я, проте вона особливо була акцентована в богослов'ї Карла Барта. Потім Г. Бойд показує, що хрест Христа є центральною подією, яка відкриває нам Бога і показує нам, що Бог не є безпристрасним – ця ідея добре розвинена в богослов'ї Юргена Мольтмана. Отже, Г. Бойд є хорошим студентом сучасного богослов'я. Потім автор звертається до вчення і служіння Христа і показує, що Він боровся з усіма проявами зла у житті людей, такими як хвороби та одержимості і не вважав їх частиною «таємної волі Бога». Далі у цьому розділі Г. Бойд показує, що богослов'я «детального плану» не може запропонувати задовільну відповідь на проблему зла та критикує традиційну концепцію незмінності Бога.

Починаючи з третього розділу автор послідовно представляє «богослов'я духовної війни», деколи він називає його просто «богослов'ям війни» та «світоглядом боротьби». За цим світоглядом – світ створений Богом є «зоною військових дій», в цьому світі не все напередвизначено Богом і навіть Бог страждає від Свого творіння (ст. 64). Розділ 3 називається «Свобода та ризик», проте основна ідея цього розділу полягає в тому що Бог є любов. Г. Бойд зображає любов в тринітарних термінах як предвічну любов Отця, Сина і Духа, яка має бути явлена і відтворена у творінні. Любов не може бути за примусом чи за програмою, вона має бути вільною, а отже любов передбачає ризик. Люди та ангели є віль-

ними істотами, вони можуть бути любимими і можуть любити. Проте, вільні істоти можуть вибрати не любити і це ризик, на який йде Бог, створюючи вільних істот. Центром людського вчинку є її серце, і не кожен вчинок виражає Божу волю, навпаки часто людські вчинки суперечать Божій волі. Г. Бойд відмічає, що Біблія містить багато текстів, в яких Бог розчарований і жалкує з приводу того, що народ Ізраїлю чи окремі люди роблять злі вчинки і протистоять Божій волі. Якщо Божий план – це план любові, то його виконання не може базуватися на примусі чи непереборній необхідності. Служіння Ісуса Христа проходило на «ворожій території», Він виганяв демонів, зціляв поневічених хворобами, помер і воскрес і цим зруйнував наміри диявола. Церва – це спільнота людей, які на Божій стороні і виконують Його волю. Г. Бойд вважає, що богослов'я детального плану викликає апатію та «хибне смирення», тоді як церква і християни повинні займати активну життєву позицію і змінювати світ по волі Божій, щоб Його Царство було на землі так, як воно є на небі.

Четвертий розділ книги називається «Складність та війна». Спочатку автор ставить запитання, які відомі багатьом. «Чому добро і зло у житті окремих людей і суспільств розподілено так нерівномірно і здається навіть хаотично?». Г. Бойд вважає, що випадковість і складність життя у світі є таємницею. Проте, християни зазвичай бачать джерело таємничості не в тому місці. Люди думають, що його слід шукати у Бозі, воля якого незбагнена і незрозуміла людям. Автор вважає навпаки – Бог відкрив Себе в Ісусі Христі і тому ми знаємо характер і волю Божу для нашого життя. Справжнім джерелом складності, хаотичності і випадковості є складність творіння, в якому діють істоти з справжньою свободою: люди і духовні істоти. Таким чином, «Таємниця зла, пояснюється неймовірною складністю творіння, що зруйноване війною, а не характером Бога і Його цілями для творіння» (ст. 85).

В цьому ж розділі Г. Бойд ставить питання про страждання як покарання від Бога і приходять до висновку, що в такий спосіб Бог діяв по відношенню до Ізраїлю як народу завіту, проте Бог не говорив, що так буде діяти з усім людством. Г. Бойд також вважає, що основана ідея книги Йова спростувати популярну думку, що страждання людини є результатом покарання Бога. Насправді у випадку Іова – його страждання є результатом зіткнення на небесах. Біблійні тексти, які говорять про біди, які наче посилає Бог, наприклад Йова 42:11 «з приводу всіх тих нещасть, які Господь на нього допустив», автор тлумачить в контексті розуміння монархій того часу. Цар відповідальний за всіх своїх підданих навіть якщо вони роблять щось неправильно і не по його волі. Так само Бог є творець усіх істот і тому дії цих істот можуть приписува-

тись Богові. Г. Бойд також не погоджується з богослов'ям самого страждаючого Йова, який сказав «Господь дав, Господь і забрав» (Йова 1:21). Пізніше таке розуміння Бога Йовом веде його до нарікання на Бога і відчаю. У Божій відповіді Йову Г. Бойд бачить вказівку на складність творіння. Йов та його друзі не розуміють складності творіння і тому помиляються у своєму богослов'ї. Автор вважає, що правота Йова полягає не в його правильному богослов'ї, а в щирості його серця. Йов не відкинув Бога і залишався Йому вірним, хоча не розумів Його. Таємниця зла – це не таємниця Бога, це таємниця творіння – хаотичності і складності творіння, з якою бореться Бог (ст. 114).

У п'ятому розділі «Всемогутність і дві змінних» (ст. 115-137) автор говорить про те, що Бог справді втручається в хід історії і також в життя окремої людини. Втілення Сина Божого, великі діла Божі та чудеса є свідченням такого втручання. Проте, Бог не завжди втручається у хід подій. Г. Бойд вважає, що є два фактори, які не дозволяють Богу втручатись. По-перше, Бог створив світ зі сталими законами природи, щоб могло існувати стале середовище для взаємодії створених істот. По-друге, Бог наділив людей та ангелів безповоротною свободою. Ці два фактори – впорядкований світ та свобода створених істот – обмежують втручання Бога у історію всесвіту. Ці два фактори не є нездоланими для Бога, скоріше це рішення Бога створити саме такий світ, в якому присутні протистій стійкої впорядкованості та свобода волі.

Шостий розділ «Молитва та неоднозначність» автор присвячує ролі молитви. Виходячи з богослов'я «детального плану» молитва не змінює Бога чи Його плани, а лише змінює того, хто молиться. Г. Бойд переконаний, що не так про молитву вчить Біблія. Біблія неодноразово закликає до молитви і в ній є багато текстів, які показують, що Бог змінював Свої наміри і відповідав на молитви. Молитва може багато, не лише в зміні нас, але й у впливі на Бога і через Нього на світ навколо нас, як це пише Яків: «бо має велику силу ревна молитва праведного» (Як. 5:16). У шостому розділі Г. Бойд також розглядає 9 факторів, які впливають на результат молитви.

Першим і самим важливим фактором є воля Бога. Автор наводить приклади, молитви Христа в Гефсиманії та прохання Павла про «колючку в тіло», за якими воля Божа була у тому, щоб не відповідати позитивно на ці молитви. Проте, Г. Бойд наголошує, що це не єдиний фактор, як думають багато християн, тому що є наступних вісім:

1. віра людей, які моляться за інших,
2. постійність в молитві,
3. кількість людей, які моляться,
4. свободна воля людини,

5. свободна воля ангелів,
6. кількість духовних особистостей,
7. сила духовних особистостей,
8. наявність гріхів.

Кожен з цих факторів детально описаний і аргументований текстами Біблії. Наявність цих факторів, які впливають на результат молитви показує, що результат залежить не лише від волі Бога, а в значній мірі від людей і духовних істот. Хоча ці фактори можна було б розглядати як те що людина могла б контролювати, Г. Бойд в цьому розділі більше наголошує на тому, що ці фактори додають до складності світу і тому результат молитви не слід відносити лише до волі Бога або до віри того, хто молиться. Ми люди не всезнаючі, а світ надто складний щоб його досягнути.

Сьомий розділ книги присвячений принципам християнського життя, які є відповіддю на запитання – як жити в світі, який фактично зруйнований війною, став полем бою і характеризується невизначеністю. Ці принципи є практичними рекомендаціями, як слід жити в світі охопленому війною і реагувати на прояви зла в конкретних життєвих ситуаціях.

- **Принцип 1: Дивитись на Ісуса.** Життя та проповідь Ісуса є джерелом для розуміння волі Бога. Наш досвід не є основою для нашого розуміння Бога.
- **Принцип 2: Пам'ятати, що з нами Бог.** Послідовники Христа будуть страждати, проте Він обіцяв Свою присутність, допомогу та підтримку.
- **Принцип 3: Підкоріться добрі визвольній владі Бога.** Божа обітниця в Рим. 8:28 означає, що Бог постійно працює над тим, щоб кожна подія в житті віруючого в кінцевому результаті обернулась йому на добро.
- **Принцип 4: Опустити питання «Чому» і виступити проти зла.** Шукати відповіді на питання «чому» це сталося – немає сенсу. По-перше, таку відповідь важко знайти, по-друге, якщо таке відповідь буде знайдена – це не принесе ніякої користі. Християнину слід скоріше боротися зі злом, бідую, гріхом і долати їх наслідки, а не шукати відповіді на запитання «чому це сталося?».
- **Принцип 5: Життя в Дусі.** Досвід тісного спілкування з Богом є запорукою кращого розуміння волі Божої і виконання її.
- **Принцип 6: Живіть надією, знаючи, що це варте того.** Есхатологічна перемога Бога і встановлення Царства Божого гарантовано Божими обітницями. Ця надія на відновлення всього творіння

має давати терпіння, мужність, спокій та надихати на служіння і боротьбу.

Восьмий та дев'ятий розділ книги присвячений запереченням та запитанням, які ставляться до світогляду духовної війни. Ці питання в основному ставляться прихильниками богослов'я детального плану. Г. Бойд розуміє, що будь який світогляд має вразливі місця і світогляд війни також, проте він переконаний, що він може дати переконливі відповіді на заперечення і запитання.

Весь восьмий розділ присвячений тлумаченню Рим. 9, тексту, який використовують прихильники детального плану на свою користь. У цьому тлумаченні Г. Бойд показує, що вибір Якова Богом не є вибором для спасіння, а вибором для виконання історичної місії народу Ізраїлю, і далі дії Бога по відношенню до вибраного народу зумовлені вірою чи невір'ям Ізраїлю. І теперішнє перебування у планах Бога чи відпадиння від них також є результатом поєднання як Божої влади так і людської віри. В кінцевому рахунку Божий вибір є проявом Його мудрості.

У дев'ятому розділі Бойд розглядає ще 9 біблійних текстів, які використовуються прихильниками детального плану, як заперечення світогляду духовної війни. Тут Г. Бойд майстерно тлумачить біблійні тексти, але в контексті богословської парадигми, що вже була описана вище.

Богослов'я Грега Бойда інші дослідники і він сам відносять до «відкритого теїзму», богословського руху в середовищі євангельського богослов'я. «Відкритий теїзм» розділяє лише частина євангельського середовища. Інша частина критикує цей рух в основному за богословське твердження, що майбутнє для Бога відкрите, тобто Бог не знає майбутнього вичерпно, а лише частково, хоча в значно більшій мірі ніж люди. Таке розуміння Бога суперечить традиційному розумінню атрибута Божого «всезнання». Проте, Г. Бойд у цій книзі не називає своє богослов'я «відкритим теїзмом» і не висуває вищеназване твердження і не аргументує на його користь. Саме цю ідею «відкритого розуміння Бога» він представляє і аргументує у книзі «Бог можливого», виданій російською мовою в 2014.

Богослов'я Г. Бойда дистанціюється від кальвінізму у напрямку армініанства, проте йде далі армініанства, підкреслюючи значення свободи волі людини. Таким чином, книга має зацікавити читачів з України і пострадянського простору. Автор рецензії охоче рекомендує її широкому загалу читачів.